

Piotr Szukalski
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki
pies@uni.lodz.pl

Produkt krajowy brutto w regionach a przemiany demograficzne

Zazwyczaj, kiedy mowa o pomiarze zamożności i poziomu życia, jako pierwszoplanowy miernik i wskaźnik wymieniany jest produkt krajowy brutto (PKB) *per capita*. Stanowi to oczywiście olbrzymie uproszczenie, albowiem ten miernik dostarcza tylko i wyłącznie informacji na temat tego, ile wynosi w danym roku przyrost dającego się wymiennie opisać bogactwa, tj. wartość dóbr i usług wyprodukowanych na danym terenie. Nie uwzględnia zatem ani poziomu konsumpcji, ani kwestii redystrybucji zasobów, czy nierówności społecznych, podobnie jak i innych – poza tymi łatwo dającymi się oszacować za pomocą pieniądza – składników dobrobytu. Jednakże celem niniejszego tekstu nie jest prezentowanie dyskusji na temat sensowności i użyteczności PKB, niezależnie od powyżej sformułowanych krytycznych zdań. Punktem wyjścia niech będzie trywialne stwierdzenie, iż poziom PKB *per capita* – pomijając oczywiście samą wartość produktu krajowego brutto, odzwierciedlającego *per se* żywotność danej gospodarki – zależy od liczby ludności zamieszkującej dany teren.

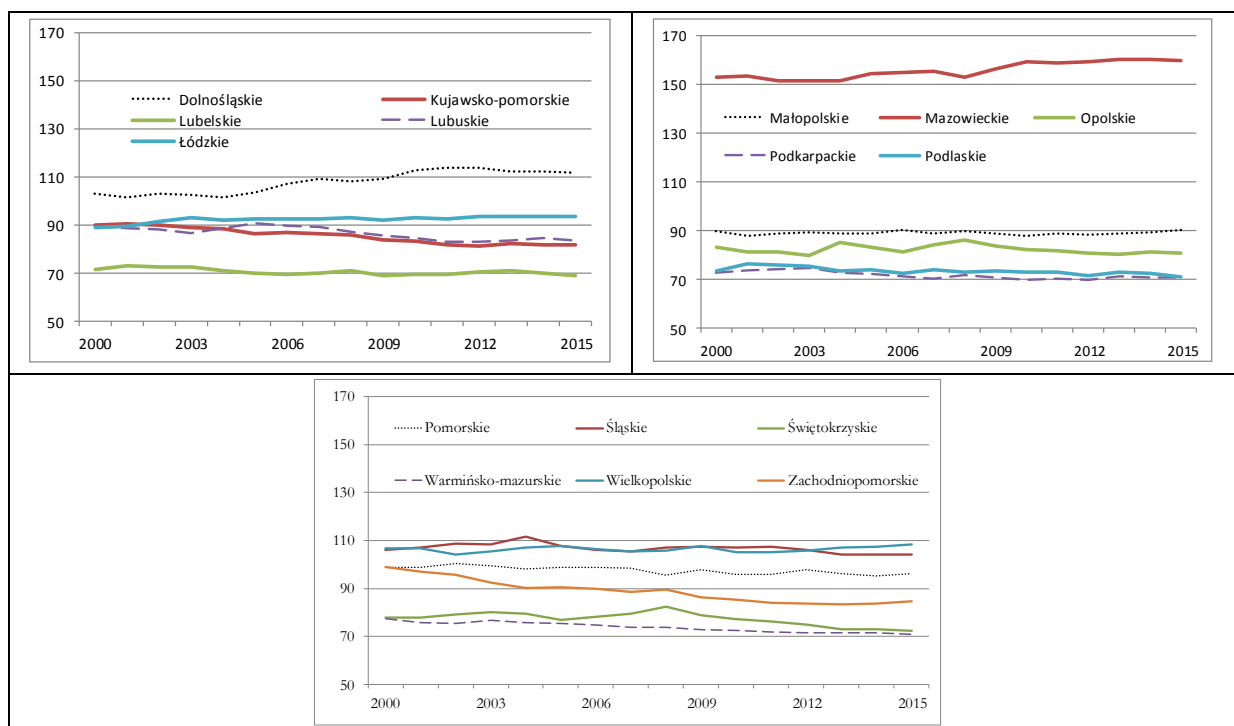
Patrząc z tej perspektywy, celem niniejszego opracowania jest sprawdzenie, na ile obserwowane w poszczególnych regionach, zróżnicowane przemiany demograficzne odnośnie do kierunku i tempa zmian liczby ludności przekładają się na zmiany wartości PKB w województwach. Podstawowa teza, jakiej jest podporządkowane niniejsze opracowanie, odnosi się do wpływu nierejestrowanych migracji, zarówno tych zewnętrznych, jak i wewnętrznych, na zmiany poziomu PKB w regionach – uwzględnienie tych zmian skutkuje zmniejszeniem obserwowanych międzyregionalnych różnic poziomu PKB *per capita*. Podejrzewać bowiem można, iż w regionach o najniższej wartości PKB, a zatem tam, gdzie lokalna i regionalna gospodarka jest relatywnie słaba, co przede wszystkim przejawia się wysokim udziałem ludności pracującej w rolnictwie, wysokim bezrobociem i niskimi płacami, występować będzie wysoki – w dużym stopniu nierejestrowany – odpływ ludności. Oczywiście sytuacja taka na dłuższą metę osłabiać będzie dodatkowo potencjał gospodarczy danego obszaru [Szukalski, 2017a], lecz krótkookresowo prowadzić będzie do sztucznego obniżenia poziomu PKB *per capita*. Dziać się tak będzie, albowiem wartość dóbr i usług wytworzonych na danym terenie będzie dzielony przez zawyżoną w rzeczywistości liczbę ludności. Na dodatek – ponieważ wyjeżdżają najbardziej przedsiębiorcze, rzutkie i wykształcone jednostki – emigracja znacznie obniża potencjał gospodarczy danego rejonu, wpływając na niższą wartość PKB ogółem.

W pierwszej kolejności przyjrzyjmy się, jak w ujęciu regionalnym zmieniał się relatywny – tj. obliczony w porównaniu do średniej krajowej – poziom PKB w przeliczeniu na mieszkańca w trakcie ostatnich kilkunastu lat (rys. 1, tab. 1). Niestety, Urząd Statystyczny w Katowicach, odpowiedzialny za dokonywanie odpowiednich szacunków, publikuje dane dla województw ze znacznym opóźnieniem, stąd też dostępne dane kończą się póki co na roku 2015.

Poszczególne województwa charakteryzowały się odmiennymi trajektoriami zmian PKB *per capita*. Wskazać można na nieliczne regiony stale poprawiające swoją sytuację gospodarczo-społeczną, jak i na takie, w przypadku których zaobserwować można regres.

Rysunek 1

Produkt krajowy brutto *per capita* według województw w stosunku do średniej krajowej w latach 2000-2015

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>

Tabela 1

Indeksy zmian produktu krajowego brutto w cenach bieżących i liczby ludności oraz wartości PKB *per capita* w latach 2000-2015 według województw

Region	Indeksy zmian dla roku 2015 (wartość z roku 2000 = 100)			Relatywna wartość PKB <i>per capita</i> (wartość dla Polski = 100)			
	PKB ogółem	PKB <i>per capita</i>	Liczba ludności	2000	2005	2010	2015
Dolnośląskie	259,0	259,9	99,7	102,9	103,3	112,7	111,6
Kujawsko-pomorskie	220,2	218,3	100,9	89,6	86,4	83,0	81,6
Lubelskie	223,3	230,0	97,0	71,4	70,0	69,0	68,5
Lubuskie	226,3	223,8	101,0	89,4	90,3	84,5	83,5
Łódzkie	240,2	253,1	94,9	88,6	92,3	92,6	93,5
Małopolskie	252,2	240,6	104,4	89,7	88,6	87,7	90,1
Mazowieckie	261,5	250,3	104,6	152,8	154,5	159,0	159,6
Opolskie	216,3	232,3	93,0	83,4	83,2	82,1	80,8
Podkarpackie	236,6	233,6	101,3	72,7	72,1	69,6	70,9
Podlaskie	228,2	232,2	98,2	73,4	73,9	73,0	71,1
Pomorskie	247,5	232,8	106,2	98,9	98,9	96,0	96,1
Śląskie	224,9	234,7	96,0	106,2	107,7	107,1	104,0
Świętokrzyskie	215,0	222,4	96,5	77,9	76,7	77,2	72,3
Warmińsko-mazurskie	221,7	219,2	100,9	77,5	75,3	72,5	70,9
Wielkopolskie	253,1	243,4	103,9	106,8	107,7	105,1	108,5
Zachodniopomorskie	206,7	204,7	100,7	99,0	90,5	85,4	84,6
Polska	240,9	239,6	100,5	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Obliczenia własne na bazie: Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>

Do pierwszej grupy należały dolnośląskie, mazowieckie i łódzkie. Do drugiej zachodniopomorskie, warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskiej, lubuskie i opolskie. Najliczniejszą grupę stanowiły jednak takie regiony, gdzie odnotowano w dłuższym okresie w miarę stabilną sytuację, co często oznaczało następujące po sobie krótsze, jednorodne podokresy wzrostów i spadków.

Zbiorcze informacje na temat zmian PKB ogółem, zmian liczby ludności i wynikającej stąd zmiany PKB w przeliczeniu na osobę znajdują się w tabeli 1. W 7 województwach zgodnie z oficjalnymi danymi GUS nastąpił spadek liczby ludności pomiędzy rokiem 2000 a 2015. W ich przypadku w efekcie nastąpiło przyspieszenie wzrostu PKB *per capita* w stosunku do zmiany ogółu wartości produkowanych na danym terenie dóbr i usług (największe na Opolszczyźnie i w województwie łódzkim). Z kolei w przypadku pozostałych regionów czynnik demograficzny odpowiadał za – z reguły nieznaczne – zmniejszenie się tempa wzrostu PKB w przeliczeniu na osobę w stosunku do wzrostu wartości wyprodukowanych dóbr i usług ogółem. W największym stopniu widoczne było to w województwach pomorskim, mazowieckim i małopolskim, odznaczających się najwyższym tempem wzrostu liczby ludności w analizowanym okresie.

Jednak musimy sobie zdawać sprawę z tego, iż oficjalne informacje na temat liczby ludności są znacząco zawyżone w skali kraju, zaś na dodatek wyraźnie zróżnicowane w skali kraju. Według szacunków GUS na koniec 2016 r. poza granicami kraju przez okres dłuższy niż 3 miesiące przebywało 2,515 mln osób, z czego ok. 80% (tj. ok. 2 mln) przez okres dłuższy niż 12 miesięcy. Jedynie w niewielkim stopniu te szacunki przekładają się na dostępne oficjalne dane na temat wielkości populacji naszego kraju. Stąd też celem niniejszego opracowania jest wskazanie, jak zmienia się sytuacji regionów po uwzględnieniu danych na temat rzeczywistej liczby ludności. Przede wszystkim kilka słów powiedzieć trzeba na temat szacunków na temat skali niezgodności oficjalnych danych na temat liczby ludności i tych „rzeczywistych” (tab. 2).

Odwołam się w tym miejscu do dwóch źródeł informacji – danych GUS odnoszących się do tzw. ludności rezydującej oraz do danych NSP’2011. W pierwszym przypadku, począwszy od roku 2009, GUS publikuje dane o rezydentach danej jednostki administracyjnej, zaliczając do nich wszystkie osoby mieszkające lub zamierzające mieszkać w tej jednostce nie krócej niż 1 rok. Oznacza to, że w liczbie rezydentów danej jednostki administracyjnej ujęci są: 1) stali mieszkańcy (osoby tam zameldowane lub stale mieszkające bez zameldowania) z wyjątkiem tych mieszkańców, którzy wyjechali na okres co najmniej 12 miesięcy do innego miejsca w kraju lub za granicę, 2) osoby przybyłe z innego miejsca w kraju lub z zagranicy (imigranci bez karty stałego pobytu) na okres co najmniej 12 miesięcy (zob. <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/rezydenci-ludnosc-rezydujaca,19,1.html>).

W przypadku drugim chodzi o stwierdzone w czasie przeprowadzania NSP’2011 przypadki przebywania poza granicami przez okres przynajmniej 3 miesięcy. Choć wyniki NSP’2011 umożliwiają również określenie częstości występowania kategorii zdecydowanie bardziej pasującej do pojęcia migracji stałej – tj. przebywania poza granicami własnego kraju przez ponad 12 miesięcy – wydaje się, iż również duża część (a zapewne zdecydowana większość) i „świeżych” w momencie przeprowadzania spisu emigrantów zapewne osiedliła się poza granicami Polski. Co więcej, podejście takie ma jeszcze jedną zaletę – w sumie według NSP’2011 poza granicami kraju przebywało na wyjeździe trwającym przynajmniej 3 miesiące 2,018 tys., co z grubsza odpowiada najnowszym szacunkom liczby obywateli RP zamieszkujących stale poza krajem.

Uwzględnienie powyższych danych na temat skali niedoborów ludnościowych w województwach umożliwia skorygowanie wyników odnoszących się do szacunku poziomu PKB *per capita* (tab. 2). Zaznaczyć w tym przypadku trzeba, iż nie w każdym przypadku spadek liczby ludności w danym regionie oznaczał wzrost poziomu PKB *per capita*. Z oczywistych względów, aby tak się stało, spadek ów musiał być większy niż ten odnotowany dla Polski ogółem.

Z oczywistych względów zdecydowanie bardziej wartościowe analizy są wyniki bazujące na drugim źródle danych. W tym przypadku w największym stopniu uwzględnienie migracji zagranicznych pod-

wyższa zamożność mieszkańców Opolszczyzny, Podlasia i Podkarpacia, a zatem tych regionów, które w największym stopniu dotknięte są emigracją. W ich przypadku skorygowany poziom PKB jest wyższy o 2,5-5,0 pkt. proc. W największym, bezwzględny stopniu z kolei obniżony jest poziom tego miernika na Mazowszu, które według NSP 2011 w najmniejszym zakresie traciło mieszkańców (4 pkt proc). W rezultacie trochę się zmniejsza skala różnic pomiędzy regionami najzamożniejszymi a tymi najuboższymi.

Tabela 2

Braki ludnościowe oraz wyjściowy i skorygowany poziom PKB *per capita* w 2015 r. według województw

Region	Braki ludnościowe (jako % ludności rejestrowanej)		Skorygowany PKB <i>per capita</i> (PKB dla Polski = 100)		PKB <i>per capita</i> w 2015 r. (nieskorygowany)
	Ludność rezydująca w 2015	NSP 2011	Ludność rezydująca w 2015	NSP 2011	
Dolnośląskie	1,4	6,2	111,8	112,8	111,6
Kujawsko-pomorskie	1,2	5,1	81,5	81,5	81,6
Lubelskie	1,0	5,2	68,3	68,4	68,5
Lubuskie	1,3	6,0	83,5	84,1	83,5
Łódzkie	0,6	2,9	92,9	91,2	93,5
Małopolskie	1,3	5,6	90,1	90,5	90,1
Mazowieckie	0,5	2,8	158,4	155,6	159,6
Opolskie	4,4	10,6	83,4	85,7	80,8
Podkarpackie	2,1	8,4	71,5	73,3	70,9
Podlaskie	2,5	9,1	72,0	74,2	71,1
Pomorskie	1,3	5,9	96,2	96,7	96,1
Śląskie	1,1	5,0	103,9	103,7	104,0
Świętokrzyskie	1,2	5,0	72,3	72,1	72,3
Warmińsko-mazurskie	1,7	7,5	71,3	72,6	70,9
Wielkopolskie	0,7	3,1	107,9	106,1	108,5
Zachodniopomorskie	1,5	6,2	84,9	85,5	84,6
Polska	1,2	5,2	100,0	100,0	100,0

Źródło: dane GUS i obliczenia własne

W rzeczywistości wpływ przemian demograficznych na zniekształcenie danych o PKB *per capita* jest jeszcze większy, albowiem oprócz wspomnianych migracji zewnętrznych występują dodatkowo migracje wewnętrzne. Ludność słabiej rozwiniętych regionów, podregionów i gmin przenosi się – często nie dokonując odpowiedniej zmiany swego statusu mieszkańca w urzędach gmin – do regionów, a zwłaszcza do miast, zamożniejszych. Dotyczy to również i ruchów wewnątrzregionalnych (z pewnością w największym stopniu Mazowsza [Śleszyński, 2011]). Ten dodatkowy, niepoddający się póki co szacunkom dla wszystkich województw, czynnik również znacząco modyfikuje PKB *per capita*, zwłaszcza dla podregionów. Przykładowo, według przywołanego opracowania odnoszącego się do ludności w sile wieku mieszkającej na województwa mazowieckiego i płacącej składki na ubezpieczenia społeczne, w typowym powiecie tegoż województwa występował brak ok. 3-9% ludności, zaś z kolei w Warszawie i okalających ją powiatach rzeczywista liczba ludności była wyższa o 5-9%. Choć te przemieszczenia mogą się w skali województwa bilansować, w skali podregionalnej prowadzi do znaczących zniekształceń wszystkich wskaźników demograficznych, ekonomicznych czy społecznych.

Innym, nieuwzględnianym z uwagi na brak danych, czynnikiem jest nierejestrowany napływ cudzoziemców. Skupiają się oni na terenach najbardziej ekonomicznie rozwiniętych, odznaczających się dużym popytem na pracę i wysokimi płacami. Znaczna część efektów ich pracy podlega „legalizacji” w postaci włączenia do oficjalnego obiegu gospodarczego. Powiększa to PKB danego (pod)regionu, podczas gdy owi imigranci nie są uwzględniani przy obliczaniu PKB *per capita*.

Wskazane w niniejszym opracowaniu dane wskazują, iż po uwzględnieniu – choćby na podstawie szacunkowych, dostępnych danych – nierejestrowanych migracji zagranicznych i wewnętrznych nieco zmienia się obraz przestrzennego zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w naszym kraju. Województwa w największym stopniu poddane depopulacji, ujemnemu saldu migracji i związanemu stąd drenażowi mózgów okazują się mieć nieco lepszą sytuację, niż wynikałoby to ze spojrzenia na dane wyjściowe, nieuwzględniające tych nierejestrowanych migracji. Jednakże zdawać sobie należy sprawę z tego, iż na dłuższą metę regiony poddane powyższym, niekorzystnym przemianom demograficznym ulegać będą stagnacji ekonomicznej, zaś sytuacja na ich lokalnych i regionalnych rynkach pracy, dóbr, usług będzie coraz mniej korzystna. Będzie to – choćby poprzez wpływ depopulacji, a zwłaszcza ujemnego salda migracji na strukturę wieku ludności – wpływać na obniżanie się tempa wzrostu ekonomicznego. Na dłuższą zatem metę to demografia – poprzez określenie liczby pracujących i liczby konsumentów – określać będzie żywotność gospodarczą i poziom życia.

Literatura

- GUS, 2017, *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004–2016*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-zagraniczne-ludnosc/informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-emigracji-z-polski-w-latach-20042016,2,10.html>
- Slany K., Solga B. (red.), 2014, *Społeczne skutki poakcesyjnych migracji ludności Polski. Raport Komitetu Badań nad Migracjami PAN*, Warszawa, http://www.wp.ajd.czyst.pl/dz/uploads/Raport_KBnM_PAN_Spo%C5%82eczne_skutki_poakcesyjnych_migracji_ludno%C5%9Bci_Polski.pdf
- Szukalski P., 2017, *Ilu nas jest? O tym, dlaczego władze publiczne nie są zainteresowane odpowiedzią na powyższe pytanie*, „Demografia i Gerontologia Społeczna. Biuletyn Informacyjny”, nr 2, <http://hdl.handle.net/11089/21254>
- Szukalski P., 2017a, *Depopulacja – konsekwencje dla rynku pracy*, „Rynek Pracy”, nr 1, 11-19, <http://hdl.handle.net/11089/21961>
- Śleszyński P., 2011, *Oszacowanie rzeczywistej liczby ludności gmin województwa mazowieckiego z wykorzystaniem danych ZUS*, „Studia Demograficzne” 2(160), 35-57, https://www.igipz.pan.pl/tl_files/igipz/ZGMiL/osoby/sleszynski/2011_2_2_ps_oszacowanie_rzeczywistej_liczby_ludnosci_gmin_woj_maz.pdf